

Norrköping 2024-11-19

Till
Klimat- och näringslivsdepartementet
Naturmiljöenheten, Vattenmiljö

kn.remissvar@regeringskansliet.se
kopia till kn.nm@regeringskansliet.se

Vattenhistoriskt Nätverks remissvar avseende promemorian Bättre förutsättningar för vattenkraftens omprövning (Dnr KN2024/01642)

”Ändringarna syftar till att säkerställa att berörda verksamheter provas mot rätt kravnivå och att det utrymme EU-rätten ger att vid miljöanpassning av verksamheterna säkra en fortsatt nationell effektiv tillgång till vattenkraftsel utnyttjas fullt ut. Som ett led i detta föreslås bland annat ändringar som underlättar bedömningen av om ett vatten kan förklaras som kraftigt modifierat och som tydliggör de krav på vattnets kvalitet som då gäller.”
(Promemorians huvudsakliga innehåll, sid 2)

Sammanfattande synpunkter

Vattenhistoriskt Nätverk (VhN) anser att det är bra att omprövningarna pausas och systemet och förhållningssättet förändras. Denna gång måste dock regeringen använda pausen till att genomföra de genomgripande förändringar av regelverk och vattenförvaltning som krävs för att skydda kulturmiljön, hela livsmiljön och de andra vitala samhällsintressen som räknas upp i EU:s vattendirektiv. VhN vill särskilt framhålla:

- Det lokala och regionala perspektivet och betydelsen av vattenkraft och dammar lokalt och regionalt måste skrivas in i miljöbalken 11:28 och annan relevant lagtext, bestämmelser och anvisningar. Det räcker inte och ger en missvisande bild och felaktiga bedömningar när bara den nationella nivån finns med. Vattenfrågorna måste ses i ett försörjnings- och sårbarhetsperspektiv på såväl lokal och regional nivå, som nationell nivå.
- Vid bedömningen ska hänsyn tas till alla de cirka tio samhällsintressen som räknas upp i EU:s vattendirektiv. Detta behöver specifikt skrivas in i lagtext, bestämmelser och anvisningar. Det gäller, förutom vattenmiljön, även miljön i stort i vilken ingår kulturmiljön och livsmiljön, rekreation, dricksvattenförsörjning, bevattning, kraftproduktion, vattenreglering mm. (EU:s vattendirektiv artikel 4.3).

Vattenhistoriskt Nätverk

Att Helena Törnqvist
c/o Arbetets museum
Laxholmen, 602 21 Norrköping, Sweden

- De möjligheter till KMV-klassificering som EU:s vattendirektiv ger ska utnyttjas till fullo, i enlighet med regeringens uttalade intentioner (beslut 2020-06-25). I Sverige har man bara utnyttjat möjligheten i 3 % av fallen medan genomsnittet i EU är 14 % (Vattenförvaltningsutredningen SOU 2019:66, s 123). Här måste i vattenförvaltningsförordningen 4 kap 3 § införas en bestämmelse om att vattenförekomster med dammar, vattenkraftanläggningar och andra väsentliga byggnadselement per automatik ska KMV-klassificeras.
- Att äldre rättigheter gäller, oavsett vad verksamheten ursprungligen avsåg, skrivs in i lag på ett sätt som inte kan tolkas och tillämpas annorlunda av domstolar och andra myndigheter. För verksamheter som var i drift i sin nuvarande omfattning när Natura 2000-områden bildades ska kraven inte höjas vid omprövning.
- Individuella riktvärden/takvärden för miljö kvalitetsnormen God Ekologisk Potential (GEP) införs även för mindre vattendrag och biflöden till de större vattendragen. Detta behövs för en rättvis bedömning och att ge bättre förutsättningar för en fungerande samverkan mellan myndigheter och berörda parter.
- Vattenförvaltningen omorganiseras. Vattenmyndigheterna läggs ner i enlighet med vad redan Vattenförvaltningsutredningen SOU 2019:66 föreslog. Länsstyrelserna ska ha en vattenenhet där inte bara vattenvårdare ingår utan också beredskapsansvariga, energispecialister, kulturmiljövårdare, landsbygdsutvecklare m.fl. (matrisorganisation). Kulturmiljöheternas underfinansiering rättas till. Vattenkraftens Miljöfond ändras till att inkludera hela miljön, inklusive kulturmiljön, och finansieringsutrymmet ökas betydligt.

Fördjupad bedömning

Svenska myndigheters tolkning och tillämpning av EU:s vattendirektiv i nationella och regionala planer och miljö kvalitetsmål liksom handläggningen hotar Sveriges kulturarv vid vattendragen. Hela existensen för dessa miljöer äventyras när vattendrag åläggs att "återställas" (till en gestaltning av miljön de aldrig haft tidigare) och hinder för fiskar och andra vattenlevande varelser ska undanröjas. Sjöar torrläggs och hela landskapet förändras. Även mindre vattendrag torrläggs sommar och höst under torrare år. EU-direktivet kräver inte att Sverige river dammar och kraftverk, vilket EU-kommissionen har klargjort.

I Sverige finns cirka 300 arbetslivsmuseer, många hembygdsföreningar, samt cirka 1900 mindre vattenkraftsanläggningar vid vattendrag. Sådana kulturmiljöer, som vittnar om människans tidiga behov och utnyttjande av vattenkraft, är viktiga som boendemiljöer, för rekreation, för besöksnäringen och för produktion. De representerar en månghundraårig erfarenhet och kunskap som bör tas tillvara idag och för framtiden. Många av miljöerna är viktiga för elproduktionen och placerade vid ett vattendrag som utgör själva förutsättningen för verksamheten.

Den småskaliga, lokala produktionen av el, liksom de vattenreservoarer som dammarna skapar, är viktiga ur ett försörjningsperspektiv, liksom kvarnar och liknande anläggningar. Vikten av tillgång till de småskaliga vattenkraftverken har blivit tydlig genom Rysslands krig

Vattenhistoriskt Nätverk

Att Helena Törnqvist
c/o Arbetets museum
Laxholmen, 602 21 Norrköping, Sweden

mot Ukraina, men även klimatförändringarna. Tillgång till vatten är nödvändigt för jordbruket, för grundvattennivåerna, men även vid skogsbränder. Dammarna hjälper till att reglera vid både torka och översvämningar, efter skyfall och snösmältning. Att dammarna och den småskaliga verksamheten finns kvar, med en effektiv lokal försörjning av el och produkter, gör vårt land mindre känsligt för störningar och eventuella angrepp utifrån.

Men nu hotas många av dessa anläggningar när den nationella planen för vattenkraft som den tidigare regeringen presenterade ska genomföras. Havs- och vattenmyndigheten lägger orimliga krav på små aktörer, varav många driver ett kraftverk med stora kulturhistoriska kvaliteter och lång kontinuitet, en äldre kvarnanläggning eller bevarar en industrimiljö. De tvingas till stora kostnader för att ta hjälp av konsulter för att ansöka om tillstånd och upprättande av underlag beträffande kultur- och naturvärden, till exempel inventering av eventuella fornlämningar.

Hos medlemmarna i Vattenhistoriskt Nätverk finns en stark oro att de nya kraven hotar de vattenanknutna kulturmiljöernas existens. Medlemsorganisationer i nätverket har i brev till politiker i riksdagen och länsstyrelserna påtalat brister i hanteringen av känsliga kulturhistoriska miljöer. Länsstyrelsernas kunskapsunderlag med inventering och värdering av kulturmiljöerna vid vattendragen har mycket ojämn kvalitet och är ofta bristfälliga och de möjligheter till undantag och hänsyn som finns utnyttjas inte.

Obalansen i resursfördelningen till länsstyrelserna blir uppenbar, då kulturmiljöenheternas resurser inte är i nivå med naturenheternas. Detta gör att kunskapsunderlag inte sällan är föråldrade eller otillräckliga. Verksamhetsresurserna till länsstyrelsernas kulturmiljöfunktioner har minskat med 30 procent mellan åren 2009 och 2018 enligt Myndigheten för kulturanalys. Bidragen till att bevara kulturhistoriskt värdefulla miljöer har inte heller ökat eller räknats upp på många år, trots ökade kostnader. Detta är inte acceptabelt.

Vattenkraftens Miljöfonds finansiering av utredning och prövning av miljöåtgärderna i domstol och genomförandet av åtgärder som domstolen beslutat behöver öppnas upp för att inkludera hela perspektivet på miljön, inte enbart naturmiljön som fallet är idag.

Ett aktuellt exempel är den ur ett kulturmiljöperspektiv synnerligen värdefulla Järle kvarn i Örebro län, med anor från 1600-talet. Här har Järleåns vatten alltsedan medeltid utnyttjats för olika verksamheter: masugn, hammarsmedja, såg och kvarn. Mark- och miljödomstolen beslutade att Naturvårdsverket får riva den gamla dammen – vilken är själva grunden för verksamheten. Detta kommer att resultera i att vattenspegeln vid kvarnen försvinner och i stället skapas en helt ny forsmiljö där de övergripande kulturhistoriska värdena i allt väsentligt försvunnit. Utan fördämningen som skapar vattenspegeln kommer det inte längre gå att läsa miljön, det vill säga förstå anläggningens historiska sammanhang. Dammkonstruktionen har även ett teknikhistoriskt värde som kommer gå förlorat.

I EU:s vattendirektiv står miljön i stort i centrum för att uppmärksammas, att tas hänsyn till och att kunna utvecklas. Detta innefattar rekreationsintressen och andra verksamheter av

väsentlig betydelse från allmän synpunkt samt andra samhällsintressen som energiproduktion. Ytterligare exempel är kulturmiljö, industri, bostäder och jordbruk. Utrymmet för att dessa hänsyn ska utnyttjas finns enligt EU:s vattendirektiv liksom i riksdagens bifall till propositionen Vattenmiljö och vattenkraft och regeringens beslut den 25 juni 2020 om den Nationella planen för omprövning av vattenkraften (NAP). Detta är en förutsättning, om riksdagen vill att synen på vattenlandskapen och på vattenförvaltningen ska omfatta alla värden, verksamheter och intressen i vattenlandskapen inom ramen för EU:s vattendirektiv och vad som förespråkas respektive krävs till följd av den europeiska landskapskonventionen och Århuskonventionen.

Redan i den tidigare regeringens beslut om NAP framgår det tydligt att vattenmyndigheterna ska se över statusklassningarna och miljö kvalitetsnormerna för vattenförekomsterna i god tid före prövningarna enligt tidplanen för de olika prövningsgrupperna. Detta innebär att statusklassningar och miljö kvalitetsnormer efter en sådan översyn blir underlag för samverkan, ansökan, prövning och för efterföljande bedömning av vilka vattenmiljöåtgärder som är rimliga. Att denna översyn verkligen sker är centralt för ett rättssäkert och effektivt genomförande av NAP och utifrån det som ska uppfyllas enligt den europeiska landskapskonventionen och det som åsyftas med andra samhällsintressen i EU:s vattendirektiv.

VhN anser att för att möjligheten att enligt 4 kap. 3 § vattenförvaltningsförordningen punkterna 1a och 1c förklara vattenförekomster som Kraftigt modifierat vatten ska utnyttjas i enlighet med regeringens intentioner behöver den förstärkas på det sätt som angetts ovan, dvs. att vattenförekomster med dammar, vattenkraftanläggningar och andra väsentliga byggnadselement per automatik ska KMV-klassificeras.

Om Vattenhistoriskt Nätverk

Vattenhistoriskt Nätverk (VhN) arbetar för en helhetssyn, där kulturmiljön vägs in på samma sätt och på likvärdig grund som naturmiljön och andra intressen. Vi vill medverka till konstruktiva lösningar till gagn för både kultur- och naturmiljö samt för att ta tillvara befintliga resurser i en hållbar samhällsutveckling.

VhN samlar genom Arbetets Museum följande nationella organisationer: Arbetlivsmuseernas Samarbetsråd, Svenska Industriminnesföreningen, Europa Nostra Sverige och ICOMOS Sverige, Svenska byggnadsvårdsföreningen, Sveriges Jordägarförbund, Svensk Vattenkraftsförening och Stödföreningen för småskalig vattenkraft samt står i dialog med Sveriges Hembygdsförbund.

För Vattenhistoriskt Nätverk

Helena Törnqvist
Arbetslivsintendent
Arbetets museum

Vattenhistoriskt Nätverk

Att Helena Törnqvist
c/o Arbetets museum
Laxholmen, 602 21 Norrköping, Sweden